

elkkwartaal

uitgegeven door de Evangelisch-Lutherse synode | jaargang 23, nr. 1 | maart 2023

Kerkenradendag 2023 in luthers Zwolle

De mensen van het Genootschap (NLG): wie zijn dat eigenlijk?

Luthers Alkmaar en Amsterdam gaan samen verder

Om te beginnen...

Kerkenraden en actieve ELG-leden uit het hele land kwamen in februari naar Zwolle voor de landelijke kerkenradendag 2023. Belangrijke thema's waren aan de orde, met extra nadruk op de visienota 'Duurzaam Luthers in 2030 en verder' (pag. 6).

In de lange historie van het Nederlands Luthers Genootschap voor in- en uitwendige zending (NLG) is veel werk verricht door lutheranen met, tot aan vandaag, belangrijke invloed op het maatschappelijk leven in binnen- en buitenland. Maar wie zijn de mensen van het Genootschap eigenlijk? In *elkkwartaal* komen ze aan het woord (pag. 14).

'De niet uit elkaar te houden werkelijkheid van Israel, die vragen stelt aan ons kerkzijn in de naam van de Jood

Jesus Christus'- daarbij staat Andreas Wöhle stil. Mede naar aanleiding van zijn recente bezoek aan Israel en op basis van dagboek aantekeningen die hij maakte (pag. 12).

Het domein tussen studeerkamer en preekstoel omvat een groot gebied. Het strekt zich uit van wetenschappelijk onderzoek en onderwijs aan de universiteit tot theologisch en pastoraal 'veldwerk' in de gemeenten. Beide disciplines moeten elkaar wederzijds toerusten. Hoe krijgt dat vorm en wat is daarvoor nodig? 'Veldwerkers' en 'Academici' gaan hierover in gesprek (pag. 4).

Wij wensen u een gezegend Pasen.

Alma Evenhuis

Inhoud

Meditatie	3	Wartaal	15
Veldwerker en academicus	4	Luthers Alkmaar en Amsterdam	16
Kerkenradendag	6	SLUB	17
Luthers erfgoed	8	LWF-banieren	17
Zendingserfgoed	9	Zing het jaar rond	18
Woord&Sacrament	10	Aardbeving Syrië/Turkije	19
Keti Koti	11	KrisKrasKort	20
Woord&Visie	12	Wandelen in het spoor van de Jodenvervolgung	22
Lutheran Summer School	13	Uit de synode	23
Mensen en het Genootschap	14		

Colofon

Elkkwartaal verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan degenen die ingeschreven staan in het register van Evangelisch-Lutherse leden in de Protestantse Kerk in Nederland.

Overname van artikelen en foto's is toegestaan na overleg met de redactie en met vermelding van de uitgave van Elkkwartaal en vermelding van auteur en/of fotograaf.

Redactie

Alma Evenhuis (hoofdredacteur),
Ingeborg Kriegsman (beeld & techniek),
Cristina Pumplun (secretaris),
Femke Akerboom-Beekman,
Leonie Crom-Wagenaar,
Joren Reichel

Redactieadres:

Vijfmolens 2
4247 EA Kedichem

Kopij volgend nummer

Inleveren voor 1 mei 2023
bij redactie@elkkwartaal.nl

Giften

U kunt Elkkwartaal financieel steunen via NL36INGB0002203600 t.n.v. PKN inzake Elkkwartaal o.v.v. gift Elkkwartaal. De Protestantse Kerk heeft een ANBI-status.

Adreswijzigingen of klachten over bezorging

Als u lid bent van een evangelisch-lutherse gemeente: bij uw kerkenraad. Als u alleen bent ingeschreven in het landelijke lutherse ledenbestand óf wanneer u geen lutheraan bent via de abonnerenadministratie.

Abonnementenadministratie

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk in Nederland, Postbus 8504, 3503 RM Utrecht, e-mail: abonnementen@protestantsekerk.nl, telefoon (030) 880 18 80.

Productie

Afdeling Communicatie en Fondsenwerving Protestantse Kerk in Nederland. ISSN 1569-6316

Website

Dit nummer en vorige nummers zijn te raadplegen op <https://protestantsekerk.nl>.

Grafische verzorging

MMC Print (vormgeving),
De Groot Drukkerij (drukkerwerk).

Bij de voorpagina

Groepsfoto van de Kerkenradendag op 4 februari bij ELG Zwolle (foto: Ingeborg Kriegsman)

Meditatie

Bij lied 547

TEKST: LIEKE VAN ZANDEN - BEELD: INGEBORG KRIEGSMAN

Er zijn van die liederen die je alle kinderen zou willen leren zingen. Dit is er zo één: de taal is beeldend, evenals de melodie, als je dat tenminste van een melodie kunt zeggen. Oorspronkelijk bestond dit lied uit zeven strofen, meldt Willem Barnard in het compendium bij de gezangen uit het liedboek voor de kerken. Maar het vierde, het kyrie, waarop oorspronkelijk meteen het gloria van de vijfde strofe volgde, werd een steeds terugkerend refrein. Je zou het lied daarom heel goed in wisselzang kunnen zingen, de zes strofen steeds door allen, waarna alleen de kinderen het Kyrie-refrein 'roepen'. Ging het van oudsher al niet zo?

Het is zo'n sterk beeld, dat kruishout als de boom des levens. Uit het scheppingslied weten wij dat die boom des levens aan de bron van een rivier in het midden van de hof van Eden staat en dat hij heerlijke vruchten geeft. Bomen zijn als mensen en mensen zijn als bomen weten wij uit Psalm 1. Gedrenkt door de Thora komen zij tot leven en geven zij goede vrucht. In die zalige hof staat hij er gewoon, die levensboom, onder handbereik. Er mag vrij van worden gegeten want God wil dat wij leven. Maar nee, alles draait vervolgens om die andere boom die er vlak naast staat en waarvan gegeten wordt juist omdat God zei doe dat nou niet en dan begint de ellende, onze val zegt Barnard.

In zijn lied komt die levensboom uit de hof weer terug. Hij wordt gewogen op de rug van de Here Jezus. Zegt iemand dat nog zo: Here Jezus, als in een kindergebed? Welke kant zal het opgaan met die boom, wordt het leven of dood? Daarover gaat het in alle strofen die volgen en waarin allerlei connotaties aan de schepping te ontdekken zijn: de hemel en de aarde en het licht en onze val. Heel het zuchten van de schepping klinkt waar die gestalte gaat, gebukt onder zijn boom. Mens en boom uit Psalm 1

zijn hier samengevallen, één beeld. Het is een wikken en wegen met die boom, een bidden en loven op leven en dood, op vrede of vallen.

Het lied eindigt zoals het is begonnen: met de boom des levens en de goede schepping. Zoals ook de Schrift in het scheppingslied met die boom begint en ermee eindigt in het

grote visioen van Johannes (22:2). In het scheppingslied zijn haar vruchten onder handbereik, vrij om genomen en gegeten te worden. In Openbaring zijn haar bladeren tot genezing van alle volken, zover reiken haar takken. Genezing waarvan? Misschien dat de volken eindelijk hebben geleerd dat leven van den beginne af aan samenleven is met God en met elkaar. En misschien, als we dat na de laatste oorlog in de vorige eeuw niet waren vergeten, was het dan nu niet zover gekomen met die oorlog in deze eeuw?

Net als in de Schrift dus, begint en eindigt ook dit lied met de levensboom, de laatste strofe is een herhaling van de eerste. Maar dan weegt de boom op de rug van de Here Jezus, nee, niet *loodzwaar* maar *doodzwaar*. De boom des levens weegt doodzwaar. De boom die leven

geeft wordt zijn dood. Zo geeft de Here Jezus scheppingsleven opnieuw. Tot genezing van alle volken.

*Laten wij dan bidden
in dit aardse dal,
dat de lieve vrede
ons bewaren zal,*

*Kyrie eleison, wees met ons begaan,
doe ons weer verrijzen uit de dood vandaan.*

Dan is het Pasen.

'Veldwerker' en 'Academicus': wat kunnen zij elkaar bieden?

Ds. Detlef Bohlken en prof. dr. Markus Matthias gaan in gesprek

Het domein tussen studeerkamer en preekstoel omvat een groot gebied. Het strekt zich uit van wetenschappelijk onderzoek en onderwijs aan de universiteit tot theologisch en pastoraal 'veldwerk' in de gemeenten. Beide disciplines moeten elkaar wederzijds toerusten. Maar hoe krijgt dat vorm, en wat is daarvoor nodig?

TEKST EN BEELD: ALMA EVENHUIS EN JOREN REICHEL

Deze nieuwe serie biedt predikanten als 'veldwerkers' en 'academici' een podium om het gesprek te voeren over manieren waarop hun disciplines dienstbaar aan elkaar kunnen zijn. Academisch gevormd zijn ze natuurlijk beiden, veel academici gaan daarnaast voor in gemeenten en verschillende predikanten zijn ook academisch betrokken. De dagelijkse praktijk van hun werkterrein is echter verschillend.

In dit nummer bijten dominee Detlef Bohlken en professor Markus Matthias het spits af. Vanuit hun uiteenlopende achtergrond bevragen zij elkaar over manieren waarop hun disciplines elkaar tot nut en steun kunnen en zouden moeten zijn.

Bohlken en Matthias kennen elkaar al langere tijd. Beiden hebben een Duitse (studie)achtergrond, en ervaarden in hun inmiddels lange dienstverband onder meer voor- en tegenspoed in hun werkzaamheden rond 'het lutherse'. Ze komen elkaar tegenwoordig ook tegen in hun betrokkenheid bij de lutherse synode, respectievelijk als synodelid en adviseur. Toch voelen beiden dat de disciplines die zij als 'predikant' en 'wetenschapper' in hun dagelijkse werkzaamheden vertegenwoordigen elkaar enigszins uit het oog zijn verloren. Ze steken meteen van wal, bevragen en reageren op elkaar ten aanzien van thema's als de creatieve benadering van de verkondiging, het getuigen van 'waarheid' en interdisciplinariteit.

Markus Matthias

Matthias – Ik wil de predikant in staat stellen om met overtuiging te spreken – als waarheid. Het is geen ramp als daaraan wordt getwijfeld, maar ik moet ervan uitgaan dat er een waarheid te vinden is die gezaghebbend is. Die is in onze huidige tijd weliswaar in het geding, dat zie je bijvoorbeeld al in de opleiding die vooral interdisciplinair ingericht is. Maar uiteindelijk denk ik dat we wel een waarheid overeen moeten kunnen komen. Wetenschap moet voldoen aan waarheid, daarvoor doe je onderzoek.

Bohlken – Jij moet ervoor instaan dat iets de waarheid is. Klinkt mooi, maar is ook gevaarlijk. Vooral in de theologie worden dingen ook *niet* eenduidig of anders gezegd. De uitdaging is hoe ik dat overbreng. Daarin mis ik de wetenschap. De kerk trouwens ook. Eigenlijk hebben die de voorganger in de steek gelaten.

Matthias – Ik zie de kerk daarin ook niet. Als waarheid afhankelijk is van een persoon is het geen wetenschap. De wetenschap moet voortdurend onderzoeken. Het is dan ook een gezamenlijk werk; de predikant heeft het recht om ervan uit te kunnen gaan dat de wetenschap gelijk heeft, dat haar methodes zijn onderzocht. En dat kun je lezen in wat daarover is geschreven.

Bohlken – Maar ik heb helemaal geen tijd om eerst jouw boek te lezen! Wat jij als waarheid boven tafel hebt is voor mij als voorganger misschien heel anders dan voor jou. Voor mij speelt: wat ga ik praktisch doen en met welk theologisch, systematisch, dogmatisch of kerkhistorisch uitgangspunt? De wetenschap benadert dat immers analytisch.

Matthias – Maar de predikant hoeft helemaal niet te analyseren. Je doet geen onderzoek, maar leest wat al is onderzocht en beschreven, om daarover met overtuiging te kunnen spreken. Ik moet ervan uit kunnen gaan dat de waarheid te vinden is, en dat we overeenkomen dat die gezaghebbend is. Dat vraagt soms strijd en kost energie.

Detlef Bohlken

Bohlken – Ik heb de wetenschap ook nodig in het creatieve proces. Wat hoort bij een goede preek, wat reik jij me aan vanuit de systematiek of kerkgeschiedenis om mee aan de slag te gaan? De verkondiging is een unieke positie waarin ik creatief moet zijn. De preek heeft dan een andere functie. Die vraagt om een perspectief, een dialoog en een afsluiting. Mijn uitdaging is: het moet *altijd* op zondag klaar zijn. Ook als het niet klaar is, want dan ga je weer verder. Een academicus krijgt de tijd voor een analyse en kan die aanpassen tot het klaar is. Hoe vinden wij elkaar uiteindelijk?

Matthias – Creativiteit ligt ook in beeldspraak, niet in abstracte zin maar aansluitend bij de menselijke behoefte.

Bijvoorbeeld over naastenliefde: het verhaal van de Barmhartige Samaritaan neerzetten in deze tijd.

Bohlken – Zeker, dat is spannend. Maar dat verhaal heeft de ballast van een beeld dat al bestaat. Ik kan het dan nóg wel eens vertellen, maar die ballast moet eraf. Dat is mijn opdracht. Ik heb respect voor kerkgangers dat zij ‘gewoon’ twintig minuten naar een preek kunnen luisteren. Een prestatie, want tegenwoordig concurreer je als predikant en kerk met zoveel meer dingen op de zondag. Gelukkig mogen lutheranen meebewegen en spreken tijdens de dienst – dat geeft dynamiek. Maar de preek mag niet losstaan van de rest van de dienst.

Matthias – Creatieve benadering heeft ook met verbeeldingskracht en emotie te maken, maar je moet het kunnen ontvangen. Er zijn, naast de theologie, interpretaties ter verrijking van het besef van álles wat de mens om zich heen heeft, zoals een schilderij zien door het oog van de kunstenaar, naar muziek luisteren met het oor van de componist of een boek lezen ‘aan de hand’ van de auteur. Verbeeldingskracht om verbinding te leggen. Daarin mag je andere tekenen Gods meenemen – zoals het mooie verhaal, dat ene boek, die muziek, dat schilderij. Dat vereist wel toewijding en een bepaalde houding. Dat moet je leren en vooral ook blijvend oefenen.

Bohlken – Daarom stel ik, als gemeentepredikant, jou als wetenschapper die vraag. Ik word weliswaar betaald, niet voor wat ik doe of presteer, maar zodat ik me kan richten op het predikantschap. Maar hoe kunnen de uitkomsten van de wetenschap voor mij als predikant meer toegankelijk gemaakt worden? Wellicht een gemeenschappelijke canon?

Matthias – Dat is ook het moeilijke aan het predikantschap: je moet altijd kwaliteit waarborgen. En je hebt gelijk dat er een grote uitdaging ligt om predikant en wetenschap bij elkaar te brengen. Maar nee, geen canon. Wel: de uitkomsten van onderzoek toegankelijker maken met een soort readers digest. En dan is er natuurlijk ook nog de Permanente Educatie.

Bohlken – Het creatieve proces, het concreet maken van wetenschappelijke inzichten in een preek, is ook een heel persoonlijk proces. Ik voel me bijvoorbeeld goed thuis bij de scholing van het Atelier Sprache in Braunschweig. Het uitgangspunt daar gaat van de taal naar de preek. Niet zozeer wát moet ik preken, maar hóe ik kan preken. In *leichte Sprache* leer je de vertaalslag maken, met gebruik

van toegankelijke middelen en methodes. Dat helpt mij bijvoorbeeld bij de viering van de zondagse eredienst, die heel anders is dan de vrijdagse ontmoeting met demente bejaarden.

Matthias – Ja, vooral het spreken vraagt extra aandacht, zowel in *leichte Sprache* als beeldend. Hier ligt een eigen taak van praktische theologie: actief doen, spreken, liturgisch staan, vieren. Maar daarbij is ook wetenschap nodig om te doorgronden wat er, bijvoorbeeld bij liturgisch vieren, eigenlijk gebeurt. Dat gaat in bredere zin om alles – de mens in zijn wereld. Wat mij betreft moet wetenschap juist een verrijking zijn voor het creatieve proces. Het gaat dus niet alleen over het aanreiken van concrete perspectieven, maar om verschillende methodes voor het verstaan van de mens in het geheel van de schepping. Ook dat behoort tot het creatieve proces en dat zou al in de opleiding meer centraal gesteld moeten worden. Maar hierin ligt ook een rol voor de kerk, die wetenschap en praktijk samen moet brengen.

Bohlken – Terugkomend op ‘waarheid’: ik heb wel het gevoel dat we in de kerk het idee van ‘waarheid’ uit de weg gaan, omdat we vanuit verschillende waarheden komen. Waarheid daarom niet uitspreken, om elkaar te kunnen vinden. Onderlinge verschillen worden daardoor ook niet besproken. Dat heeft in zekere zin natuurlijk te maken met machtsverhoudingen.

Matthias – We zijn een kerk met verschillende tradities, maar in naam van de hedendaagse consensus wordt eigenlijk alles gedoogd. We moeten juist met elkaar onze verschillen uitwisselen door gesprek, zodat je weet waar de ander staat en elkaar kunt leren tolereren. Het gesprek over onze verschillen is dan geen strijd, maar een aanmoediging. Daar is wel lef voor nodig, ook om met kritiek om te kunnen gaan, en eigenlijk een cultuurverandering binnen de kerk. Dat kost tijd.

Detlef Bohlken (Wilhelmshaven, 1969), is als predikant verbonden aan de evangelisch-lutherse gemeente Leerdam en de protestantse gemeente Tiel.

Markus Matthias (Mainz, 1956), is hoogleraar lutherana aan de PThU en is tijdelijk vrijgesteld voor onderzoek en publicaties.

Kerkenradendag 4 februari 2023

De lutherse kerk van Zwolle was dit keer de ontvangende partij voor de landelijke Lutherse Kerkenradendag. Met deelnemers uit niet alleen kerkenraden maar ook met actieve ELG-leden, die zich met hart en ziel inzetten voor hun gemeente en hun inzet verbreden naar het het landelijke. Fijn! Want we hebben elkaar hard nodig in de komende jaren.

SAMENSTELLING EN BEELD: INGEBORG KRIEGSMAN M.M.V. CATHY VAN BEEK, MAARTEN VAN DER WOUDE, MARGO JONKER

Ruim veertig deelnemers kwamen naar Zwolle voor deze dag. De reis naar het noorden is prachtig, mede door de zon die schijnt en die de wandeling naar de lutherse kerk tot een feestje maakt. Daar gaan we genieten van een uitstekend verzorgde dag. We beginnen met een viering waarin Margo Jonker, predikant van de lutherse gemeente en Andreas Wöhle, president van de synode, samen voorgaan. Het is goed om zo te beginnen, even tot jezelf te komen en stil te staan bij waarom we hier samen zijn.

Voor de wind zeilen – duurzaam luthers

Het eerste onderwerp is een update betreffende het project 'Duurzaam Luthers'. Dit project is ontstaan vanuit de notitie 'Voor de wind zeilen, duurzaam luthers in Nederland in 2030'. Omdat 'Voor de wind zeilen' bij mensen niet meteen een belletje doet rinkelen, is besloten de term 'Duurzaam Luthers' uit de ondertitel

te gebruiken. Dat moet soms ook wel uitgelegd worden, want het gaat niet alleen om duurzaam in de zin van 'groen', maar vooral om 'duurzaam' in de zin van toekomstbestendig, toekomstgericht kerk zijn.

De notitie 'Voor de wind zeilen' was onderwerp van gesprek tijdens de Kerkenradendag van 9 april 2022. En dat was weer naar aanleiding van een artikel over de notitie in *elkkwartaal* nummer 2-2022 en een interview met Andreas Wöhle in nummer 3-2022. We zijn met z'n allen dus al een poosje bezig en de vele reacties op post-its en naar aanleiding van de groepsgesprekken die we verzamelden op 9 april waren de basis voor het gesprek en overleg met de Dienstenorganisatie van de PKN. Want het werd al snel duidelijk dat wij als synode en synodale commissie dit niet alléén afkonden. Het ontbreekt ons aan professionele 'know how' en expertise. Ook bleef de urgentie van kracht.

Verantwoordelijkheid van de kerk als geheel

Eind juni 2022 werden de resultaten vanuit de Kerkenradendag besproken in de synodevergadering. De synode gaf de synodale commissie het fiat om te onderzoeken hoe een en ander in gang gezet kon worden en om contact te zoeken met de Dienstenorganisatie. Er is gesproken met Jeroen Venus, hoofd projectleider van de PKN. Op grond van die gesprekken, de notitie en de reacties van de Kerkenradendag is een eerste projectplan opgesteld met onder andere de vragen. Nu kon de uitwerking van het plan plaatsvinden met als eerste vragen: wat is nodig,

wie is nodig, wat is het tijdsplan en wat kost het?

Het projectplan is besproken met de synode in de najaarsvergadering 2022 en werd akkoord bevonden. Daarna werd het besproken met het management van de Dienstenorganisatie en is het vastgesteld. Zo, ingebed in de PKN, is het niet alleen een verantwoordelijkheid van de lutheranen, maar van de kerk als geheel.

Er kwam een advertentie voor een projectleider en vlak voor de Kerkenradendag is Arie Bijl aangesteld als projectleider om het hele proces te begeleiden.

Arie Bijl is professioneel begeleider bij vorming van organisatiestructuren en veranderingsprocessen. Hij heeft op deze vlakken veel expertise opgebouwd, met name bij het begeleiden van veranderingen in zorgorganisaties. Hij is ook kerkelijk betrokken en stelt zich aan u voor in het volgende nummer van *elkkwartaal*.

De eerste tijd zal hij vooral spreken met de gemeenten, met verschillende organisaties en besturen in onze lutherse kerkelijke wereld en ook daarbuiten. Daarna volgt het in kaart brengen van die informatie waarbij vooral die uit de gemeenten essentieel is: uw mening over het belang van uw gemeente en de toekomst van onze kerk telt. Mogelijkheden worden bekeken en indien waardevol verder onderzocht. De bezoeken en gesprekken worden nu gepland. Aarzel niet uw ideeën en gedachten uit te spreken; in deze fase is alles open en kan een verfrissende visie en inbreng ons verder helpen naar een duurzame toekomst met een blijvend Luther's geluid. Tijdens de Kerkenradendag kon men al met hem kennismaken. Tijdens de afsluiting van dit onderwerp werd nog een aantal aandachtspunten genoemd:

- Probeer het kerkbeheer landelijk te regelen en werk dat verder uit.
- Een predikant pool zou positief kunnen werken, ook graag uitwerken.
- Het financiële aspect, hoe gaat dat eruitzien.
- Er is al enige flexibiliteit bijvoorbeeld ten aanzien van een huisgemeenten.
- Inzetten regionaal van betaalde

kracht als kerkrentmeester, de verantwoordelijkheid is te zwaar.

- Een centrale kerkenraad met wijkgemeenten.

Assemblee Krakow

De 13e Assemblee van de LWF wordt georganiseerd 13-19 september 2023. Vanuit Nederland is Andreas Wöhle nauw betrokken bij de voorbereidingen. Hij vertelt over het thema en programma en verwijst naar 'Studienreizen' waaraan geïnteresseerden kunnen deelnemen. Deze reizen worden georganiseerd door de lutherse kerk in Polen in samenwerking met een reisbureau.

Er zijn vier themareizen samengesteld: lokaal, vrede, uniek en samen. Zodra meer details bekend zijn volgt verdere informatie via de ELS-nieuwsbrief of *elkkwartaal*.

Inspiratiefestival

Eerder las u al in *elkkwartaal* dat het voorgenomen Lutherfestival organisatorisch niet ging lukken. Daarom heeft de Synodale Commissie van de Lutherse Synode samenwerking gezocht met de organisatie van het Inspiratiefestival. Dat resulteerde in actieve presentie van de Lutherse Kerk op Terschelling tijdens het festival.

Margo Jonker nam ons mee in de ontwikkelingen en de voorlopige plannen. De activiteiten vanuit de lutherse traditie zullen actief, creatief en uitnodigend aanwezig zijn. Tijdens het festival zal steeds een tafel centraal staan, verwijzend naar de tafel bij het Heilig Avondmaal waar-

aan ieder genodigd is. Er wordt samen gezongen, avondmaal gevierd en er zijn tafelgesprekken. Het programma is nog in ontwikkeling. De lutherse activiteiten zijn, zoals het er nu uitziet, op 'West'.

Programma voor iedereen

Het totale programma is afwisselend: spirituele wandelingen over het strand en door de duinen, (meezing) concerten, interactieve theatervoorstellingen, boekpresentaties, meditaties op de getijden, vieringen in kerk en kroeg, lezingen, bibliodans en veel muziek en cultuur. Voor elk wat wils. Het Inspiratiefestival wil een Vrijplaats Voor Vernieuwing en Verdieping zijn. De laatste editie telde 900 deelnemers, de organisatie hoopt dat dit aantal blijft groeien.

Inspiratiereis

Het inspiratiefestival is zeer geschikt om als groep mee te maken; als kerkenraad, commissie, cantorij, bijbelstudiegroep, familie, jongerenteam, college van kerkrentmeesters of diakenen. Het is wel belangrijk om nu al te plannen en tijdig een accommodatie te reserveren in verband met de grote drukte die wordt verwacht.

Alle genoemde documenten zijn terug te vinden op <https://protestantsekerk.nl/thema/lutherse-synode/>

Het Inspiratiefestival Terschelling wordt georganiseerd op 20, 21 en 22 oktober 2023.

Voor contact en meewerken aan het festival kunt u contact opnemen met Cathy van Beek: Luthersesyndode-secretaris@protestantsekerk.nl.

Festivalgangers kunnen zich opgeven via www.inspiratiefestival-terschelling.nl.

Meer informatie over concrete lutherse participatie en deelname volgt in *elkkwartaal* 2 en de tussentijdse ELS-nieuwsbrief.

Immigratie, ambacht, aanzien en een eigen traditie

In december vorig jaar werd in de Ronde Lutherse Kerk door de Amsterdamse gemeente avondmaal gevierd met een bijzonder Avondmaalsstel. Nadat eerst op (afbeeldingen van) dit kerkgebouw werd ingegaan, nu aandacht voor het Avondmaalsgerei. Over immigratie, ambacht, aanzien en een eigen traditie.

TEKST: MARTIN VAN WIJNGAARDEN

Net op tijd. Wat een gedoe. Maar het is hem gelukt. Het was een heel gedrang om op een van de galerijen een plaats te vinden. En dan te bedenken dat toen dit kerkgebouw in 1671 gewijd was, er maar nauwelijks verlichting in de trappenhuisen was. Alle avonddiensten werden uit voorzorg (om ongelukkige valpartijen te voorkomen) in de Oude Lutherse Kerk aan het Spui gehouden, het kerkgebouw waar hij thuis was omdat hij daar om de hoek in de Kalverstraat woonde en als zilversmid werkte. Overigens werden ook Avondmaalsdiensten uitsluitend aan het Spui gevierd, maar vanaf dit jaar 1721 komt daar verandering in. Christiaan Warenberg, want over hem gaat het, vond daarvoor nu net op tijd een plekje in de Ronde lutherse kerk. Een dienst die hij niet wil missen, al was het maar omdat dit de Avondmaalsdienst is met het eerste gebruik van het door hem vervaardigde gerei.

Zilversmid

Christiaan Warenberg (Warnberger) werd in 1667 te Augsburg geboren in een lutherse familie van zilversmeden. Sinds 1696, het jaar waarin hij als immigrant poorter werd te Amsterdam, was Christiaan Warenberg meester en enige decennia later stond hij bekend als een van 'de meest gequalificeerde zilversmits'. Hij woonde te midden van andere collegae in de Kalverstraat. Zijn aanzien, alsook de vraag naar zijn werk was zo groot dat hij - bij grote uitzondering - zelfs een tweede zilversmid fornuis mocht laten plaatsen in zijn werkplaats. Hij liet bij zijn overlijden in 1747 te Amsterdam een relatief omvangrijk oeuvre na. Dat bevatte

zowel wereldlijk als kerkelijk zilver, ook voor zijn eigen gemeente zoals dat nu in 1721 in gebruik wordt genomen in de Nieuwe of Ronde Lutherse kerk aan het Singel.

De Nieuwe of Ronde Lutherse kerk: een landmark

In 1671, Christiaan Warenberg was toen vier jaar oud, werd de Ronde kerk aan het Singel in gebruik genomen. Het had wat voeten in aarde voordat het kerkgebouw aan het Singel (bij de Stromarkt) er stond. Dat er naast de Oude Lutherse Kerk aan het Spui een tweede kerkgebouw nodig was, stond buiten kijf: de stad groeide en het aantal immigranten van lutherse huize evenzo. Waar de Spuikerk in het straatbeeld nog wat bescheiden oogde, was dat voor de Ronde zeker niet het geval: het kerkgebouw werd een statement en een landmark in hedendaagse bewoordingen. De maatschappelijke ruimte die lutheranen in die tijd geleidelijk aan verwierven, werd letterlijk en figuurlijk ingenomen.

Vormtaal van het Warenberg Zilver

Nadat in 1671 de Ronde Lutherse kerk ingewijd en in gebruik genomen was, duurde het dus nog tot 1721 dat daar ook avondmaal, gestoeld op lutherse theologie, gevierd ging worden. Het daarvoor benodigde gerei was kostbaar en werd geschonken door een aantal rijke gemeenteleden. De zilversmid Warenberg ontwierp een Avondmaalstel - nu te zien in het Luther Museum Amsterdam - waarvan zeker de vormen van de kelken voor meerdere Lutherse gemeenten in Nederland toonaangevend werden.

Niet alleen het (kostbare) materiaalgebruik, ook de vorm wijkt sterk af van het gebruikelijke Nederlandse gereformeerde gerei voor de viering van het avondmaal. Deze vorm versie was ontleend aan voorbeelden uit Augsburg, de geboortestad van Christiaan Warenberg: schalen op een hoge voet voor ouwel (in plaats van brood, zoals gebruikelijk bij de Amsterdamse lutheranen), en wijnkelken met daarop een deksel. In de Augsburgse Barfüßerkirche bevinden zich tot op de dag van vandaag vergelijkbare kelken met deksel. Met deze als het ware meegenomen vormtaal migreerden samen met Warenberg Duitse lutherse voorbeelden mee naar Amsterdam.

De keuze voor een dergelijke vorm voor deze Amsterdamse gemeente moet versterkt zijn door het gegeven dat de,

eveneens uit Duitsland afkomstige, families van schenkers ook met kelkvormen bekend waren. In dat geval zijn deze Amsterdamse kelken toonbeelden van een bijzondere materiële uitdrukking van de eigen lutherse theologie en traditie. Christus is in de gaven van brood en wijn aanwezig bij de viering van het Avondmaal, en het gerei dat daarvoor gebruikt werd mocht daarom zeker bijzonder en kostbaar zijn.

Die eigen traditie blijkt ook uit de uitdelingsvorm van de avondmaalsviering in de Ronde Lutherse kerk, want er staan geen tafels zoals in bijvoorbeeld de gereformeerde traditie. Iedereen krijgt - bij het altaar - persoonlijk de gaven uitgereikt door de voorgangers en het zijn alleen de voorgangers die de schalen en de kelken in hun handen houden.

Voor een mini-documentaire met meer gegevens zie ook:
<https://www.youtube.com/watch?v=krGnt91TNkk>

De donateurs

Als er rijke schenkers waren dan was het niet verwonderlijk dat kostbaar gerei niet alleen geschonken werd, maar ook dankbaar gebruikt werd. En precies zo ging het met het werk van de hand van Christiaan Warenberg. Dit vergulde zilver werd door andere immigranten geschonken. Onder andere door Jacob Oortman en zijn vrouw Petronella, eveneens luthers en deel uitmakend van de rijke stadse elite. Deze Oortmannen woonden aan de Herengracht 369 en produceerden wapens, net als bijvoorbeeld de Trippen-familie. De rijkere stadse elite, ooit immigranten en nu gevestigde burgers, lopen nu ook bij de Avondmaalsdienst in de Ronde lutherse naar de eigen gereserveerde plaatsen. Met dat zij er zijn, kan de Avondmaalsdienst beginnen.

De dienst begint

Gelukkig, Christiaan Warenberg is dus niet de laatste die voor de dienst naar binnen kwam. Dit is de eerste keer dat Christiaan Warenberg het gerei niet zelf zal mogen vasthouden.

Zendingserfgoed terug

Op 11 januari is een oude bruikleen van het Lutherse Genootschap voor In- en Uitwendige Zending door het Tropenmuseum Amsterdam weer teruggegeven aan het genootschap.

Het gaat om vier objecten die in 1927 in bruikleen zijn gegeven nadat ze eerder op een tentoonstelling voor het 75-jarig jubileum van het genootschap hadden gestaan, allemaal afkomstig van de Batu-eilanden bij het eiland Nias voor de westkust van Sumatra.

Topstuk is een nagebouwd hoofdenhuis ('omo'), een groot miniatuur (85x85x43 cm), in de traditionele stijl van deze eilanden. Deze verkeerd nog in uitstekende staat. De voorwerpen waar ook een haan, een muziekinstrument en een schild toe behoren zijn voorlopig naar het Luther Museum in Amsterdam overgebracht voor een tentoonstelling over Nederlandse Lutheranen naar overzee. Daarna komt de bruikleen naar het Zendingserfgoedhuis. Het is mooi nu ook enkele voorwerpen uit het Lutherse zendingsverleden in de collectie te hebben.

Dagboeknotities van Benjamin

de buurjongen van Jakob, de 'jongen uit Naïn'

Vandaag hebben we hem begraven, Jakob. Hij is uiteindelijk toch gestorven. Jakob, mijn buurjongen, mijn beste vriend, onze dorpsgenoot, hier in Naïn. Jakob, naamgenoot van onze aartsvader.

TEKST: WIM VAN BEEK - BEELD: P.H. SCHUMACHER

Jakob.

Jullie zullen hem niet gekend hebben.

Alleen die twee dagen, dat hij stierf en weer levend werd, dat is het enige dat de mensen over hem weten. Ik heb Jakob goed gekend. Maar of ik alles van hem begrepen heb? Jakob was ongeveer net zo oud als ik. Een jaar of negen, tien. Z'n vader was al een hele tijd daarvoor gestorven. En z'n moeder vertroetelde Jakob wel een beetje. 't Was haar enigst kind. Z'n moeder moest hard werken, op hun stukje land en ze hielp ook nog wel bij anderen in het dorp. Maar ze deed het voor Jakob. Ze deed alles voor Jakob.

De mooiste en beste wereld

En toen werd Jakob ziek.

Niet zo heel erg ziek, maar Jakob was altijd al een beetje frêle jongen. Kwetsbaar leek ie wel. Hij speelde altijd mee hoor, maar hij leek niet in de wieg gelegd om winnaar te willen worden. Wij speelden, als buurjongens, vaak met elkaar. Konden goed met elkaar opschieten. We hadden ook allebei veel geduld en konden urenlang achtereen met een bordspel bezig zijn.

Of we vertelden elkaar verhalen en fantaseerden, zo jong als we waren, over hoe de mooiste en beste wereld er uit zou zien. Ook nu denk ik daar nog vaak aan terug.

Wat de mooiste en beste wereld zou zijn.

Bidden helpt; helpt bidden?

Toen Jakob ziek werd, leefde iedereen in de straat en eigenlijk het hele dorp, mee met Jakob en zijn moeder. M'n vader spitte 't lapje grond en deed 't zware werk. De overbuurvrouw bracht soms eten, anderen haalden water, gingen voor haar naar de markt. Want ze liet Jakob liever niet alleen.

Ook ik heb vaak genoeg aangeboden om bij Jakob te blijven. Dat is aardig van je, Benjamin, zei ze dan, maar ik blijf liever zelf bij Jakob.

Plotseling ging het slechter met Jakob, en in een paar dagen was ie dood.

Iedereen was verslagen. Want we hadden allemaal ons best gedaan om te helpen.

In de synagoge hadden we allemaal gebeden, en thuis waren we verder gegaan met bidden.

Ik denk dat iedereen elke dag voor Jakob en z'n moeder heeft gebeden.

Dank jullie wel, zei z'n moeder dan, ik heb er veel aan. Maar toen Jakob dood was, besloot ik om nooit meer te

bidden, omdat God, als hij bestond, toch niet luisterde, ook al had z'n moeder steeds weer gezegd dat het wel hielp, dat bidden.

Ontmoeting

De volgende dag liep het hele dorp uit om Jakob te begraven. Ze hadden hem in een witte linnen doek gewikkeld. Zo worden mensen begraven bij ons.

Ik liep een beetje schuin achter z'n moeder. Iedereen huilde, de vrouwen en de kinderen dan, maar ik zag sommige vaders ook een andere kant opkijken en slikken.

En ik dacht: nou moet ik alléén dromen over de mooiste en beste wereld. Of misschien moest ik net doen of Jakob er nog steeds was en moest ik raden wat hij zou zeggen, als ie niet dood was gegaan.

Ik had Jezus en die discipelen geen eens aan zien komen. Ik zag niks, met die tranen in m'n ogen, alleen de witte doek waar Jakob in lag. En z'n moeder die zo huilde. Maar dat groepje van Jezus kwam precies van de andere kant en de weg is daar niet zo breed. Het leek wel of we op elkaar botsten.

Sommigen herkenden Jezus meteen. Er gingen verhalen over hem. Dat ie een bijzondere profeet was. Anderen noemden hem een wonderdokter, of zelfs Messias.

Maar 't kon me op dat moment niks schelen.

Wij gingen Jakob begraven, dat was al moeilijk genoeg.

M'n kind, m'n kind...

Eigenlijk stond die groep van Jezus ons in de weg. Iedereen moest blijven staan. Man, ga aan de kant, dacht ik. Zie je niet dat ik m'n vriend ga begraven.

Maar hij ging niet aan de kant. Hij liep naar het lichaam van Jakob, legde z'n hand erop, twee handen. Langzaam deed ie de doek van Jakobs hoofd. Iedereen was perplex, want wie haalt het in z'n hoofd om zoiets te doen bij een dode. Ik zag de lippen van Jezus bewegen, alsof hij iets mompelde, bad of zo.

En langzaam begon het lichaam van Jakob te bewegen. Jezus hield 'm vast en langzaam ging Jakob rechtop zitten. Ik stond verbijsterd over wat ze met Jakobs lichaam deden. Tot Jakob z'n hoofd omdraaide en naar z'n moeder keek. Ik zag 'm met z'n ogen kijken.

Er was weer wat kleur op z'n wangen.

En toen begon iedereen door elkaar te praten en te roepen, want achteraan hadden ze nog niet in de gaten wat er gebeurde.

Later vertelde Jakob dat ie zich rot geschrokken was van het kabaal.

Iedereen wilde 'm aanraken, en anderen riepen weer: laat 'm nou.

En Jakobs moeder kon allen maar stamelen: Jakob, m'n kind, Jakob m'n kind.

Nou, je begrijpt, dat het hele dorp op z'n kop stond. Iedereen sprak er over.

En iedereen zocht naar een verklaring: dat Jezus van God zelf kwam, want alleen dan kon je iemand uit de dood opwekken. Anderen zeiden dat Jakob in een heel diepe slaap was gevallen, of dat ie schijndood was geweest.

In de dagen erna kwamen de mensen door onze straat, bleven voor het huis van Jakob staan, praten, wijzen, sommigen vielen op hun knieën of begonnen te zingen, anderen liepen hoofdschuddend verder.

Het onuitsprekelijke

Sindsdien was Jakob wel een andere jongen geworden. Hij was zwakker, maar dat deerde z'n moeder niet. Ik heb nooit een gelukkiger vrouw gezien dan zij.

Jakob was veranderd. Hij kon uren stil voor zich uit zitten staren. Net alsof hij een andere wereld had gezien. We spraken nog wel vaak over de mooiste en beste wereld. Maar het ging nooit over wat Jakob had gezien toen hij dood was geweest. Hij sprak er nooit over. Toen ik er heel voorzichtig een keer naar vroeg, keek hij me glimlachend aan, maar zei niets. Misschien wilde hij er niets over zeggen. Maar ik denk dat hij er eigenlijk niets over kón zeggen.

Als we spraken over het leven in de mooiste en beste wereld, dan ging 't altijd over deze wereld, waarin wij leven. We dachten over de vrede. Stel je voor, dat je nooit meer een hekel aan iemand hebt. We fantaseerden over liefde: zou je altijd, elke dag, helemaal van iemand kunnen houden? En over ons dorp, dat de mensen elkaar altijd zouden helpen.

Ons dorp was nog niet de mooiste en beste wereld, toen Jakob stierf.

Maar hij is wel in rust en vrede gestorven.

En vandaag hebben we hem begraven.

Maar ik was niet zo boos als toen.

Ook ik kan er nu wel vrede mee hebben.

Bovendien hebben we onze dromen nog, over de mooiste en beste wereld.

Keti Koti

afschaffing slavernij

TEKST: MARGO JONKER

In 2023 is het 150 jaar geleden dat de slavernij in Nederland is afgeschaft. Dat was op 1 Juli 1873. In Suriname is de dag van de afschaffing van de slavernij een feestdag onder de naam 'Keti Koti'. De naam stamt uit het Sranantongo en betekent 'ketenen gebroken', of in de volksmond 'kettingen snijden'.

Het zal een lange weg zijn, die in Nederland gegaan moet worden om slavernijstructuren uit ons denken en omgaan met elkaar te verwijderen. Het feest van de bevrijding, 'Keti Koti, de ketens verbroken ...' – dat is geen 'ver van ons bed verhaal'. Het raakt ons als lutherse gemeenschap – in de geschiedenis van onze eigen

gemeenteleden en in onze erfenis als Nederlanders en Europeanen, die met de slavenhandel de rijkdom van onze culturen hebben opgebouwd. Naast het gedenken van de lange weg naar bevrijding is er daarom vooral ook de uitdaging om vrijheid niet als vanzelfsprekendheid te veronderstellen, maar eraan te blijven werken, in eigen kring en daarbuiten.

Voor dat alles is het goed om het eigen verleden te kennen. In dit bijzondere jaar zullen in de lutherse kerk in Zwolle activiteiten zijn rondom het thema 'Kerk en slavernij'. We leggen daarvoor contacten met de groep 'Keti Koti Zwolle'.

16 juni t/m 5 juli

Expositie in het gemeentecentrum over kerk en slavernij, gemaakt door de lutherse kerk van Amsterdam op initiatief van Bianca Groen Gallant.

21 juni, 19.30 uur

Lezing door Gert van Klinken over 'Kerk en slavernij'.

25 juni, 10.00 uur

Viering waarin de slavernij aan de orde is.

27 juni, 19.30 uur en

1 juli, 14.30 uur

Wandelingen door Zwolle o.l.v. Elly Touwen: kijken naar kolonialisme en slavernij verleden.

Wat is 'onopgeefbaar'...?

Geregeld spreek ik hierover met gemeenten bij wie ik in hun veranderproces op bezoek kom. Wat hoort zo zeer tot wie je bent, dat je het niet kunt opgeven zonder jezelf te verliezen? Dat is daarbij vaak een centrale vraag.

TEKST EN BEELD: ANDREAS WÖHLE

Als kerk hebben wij in het eerste, belijdende artikel van onze kerkorde uitgesproken, dat wij 'onopgeefbaar verbonden zijn met het volk Israel'. Het was een heel proces om tot die formulering te komen, herinner ik mij. En het weerspiegelt, zoals veel kerkelijk spreken, een woordkeuze waarbij wij boven onszelf uitreiken naar wat in feite groter is dan wij.

Theologisch betekent die formulering, dat wij willen luisteren naar hoe binnen het volk en de traditie waarin Jezus geheel is ingebed, wordt gesproken over God en geloof en levensperspectieven. Het betekent ook, dat wij ons door Israel in alle veelkleurigheid zoals die zich voordoet als traditie, volk, visioen, politieke nachtmerrie en nog steeds onoplosbaar conflict... principieel vragen willen laten stellen over hoe wij spreken van onze hoop en ons vertrouwen in het beeld van die Jood uit Nazareth, in wie wij de Christus herkennen.

Wat betekent dat voor ons kerkzijn en ons persoonlijk leven. Wat betekent het, ook gezien de conflicten in en rondom het land, in het licht van onrecht en geweld dat daar incidenteel en ook structureel plaatsvindt aan beide kanten van het conflict? Dat is net even een spade dieper graven dan de organisatorische vraag hoe het straks verder moet met ons, bij voortgaand tanend kerkbezoek en gebrek aan ambtsdragers!

Wij zullen in de komende tijd in de Protestantse Kerk en in de Lutherse wereldfamilie bij de Assemblee in Krakow (nabij het Auschwitz monument) opnieuw over onze relatie met Israel nadenken. Voor mij gaat het er dan om, dat het ons lukt om uit te houden dat die relatie ons zowel theologisch en gelovig als ook menselijk onder spanning zet. Zelf heb ik dat bij een recent bezoek aan Israel nog eens nieuw ervaren. Mijn Dagboek vertelt ervan:

"... Het is DONDERDAG. Ik ben hier in Jeruzalem op bezoek bij het feest van de ordinatie van de eerste vrouwelijke predikant in de Palestijnse Lutherse kerk. De politieke

en sociale spanning in het land er omheen is er ondertussen om te snijden. Zondag zal het feest zijn, maar vanavond zit ik even bij de Damascus poort.

Een groep traditioneel geklede joodse jongeren zingt daar liederen over Jeruzalem, 'onze stad, en stad van de tempel van David'... De spanning stijgt toen een groep Arabische jongeren zich geprovoceerd voelt en gaat zingen van 'Jeruzalem, stad van onze profeet'. Dan plotseling: een charge van zwaarbewapende eveneens jonge militairen. De Arabische jongeren stuiven alle kanten op, en ik besef: ik voel me veilig want ik zie er niet Arabisch uit ...

Het is VRIJDAG. Ik wandel langs de buitenkant van de oostelijke muur van de Heilige Stad over de begraafplaats van de Arabische gemeenschap. Op vrijdag wandelen hier enkel Arabische gezinnen, besef ik. Wat als ik straks word aangesproken en er een onuitgesproken spanning ontstaat? Wat als ik me dan hoor zeggen: '... ja, maar ik ben helemaal geen Jood!?'? – Ik moet denken aan het verhaal van Petrus en de haan die drie keer kraait ...

Het is ZATERDAG. Ik ben op bezoek bij Joodse vrienden thuis. We begroeten de sjabbat tijdens de maaltijd, en zij vertellen over hun twijfels, of ze in het land van hun dromen kunnen blijven wonen, met het tweede kind op komst en de spanningen die maar blijven oplopen en de politieke situatie die met de dag harder en nijpender wordt...

Het is ZONDAG. Ik vier met talloze anderen, Palestijnse gemeenteleden en kerkelijke vertegenwoordigers in de zon-

dagsdienst het feest van de ordinatie in de Palestijnse Lutherse kerk. Vreugde, lachen, dansen zelfs op de aansluitende feestavond in Bethlehem waar bisschoppen swingen op de klanken van Gloria Gaynor ... – en ik me afvraag hoe ik die nacht nog veilig langs het militaire checkpoint terugkom naar Jeruzalem ...

Het is MAANDAG. Op weg naar het vliegveld zit tegenover mij een meisje van de leeftijd van mijn dochter: snelvuurgeweer over de schouder. Een ander niet veel ouder meisje met haar baby in de arm leest in de Siddoer, het Joodse gebedenboek, en een man met crossfiets en stoere helm haalt zijn gebedsriemen uit de zadeltas ...”

Het is deze verwarrende maar niet uit elkaar te houden werkelijkheid van 'Israel', volk, land, staat, traditie, – die vragen stelt aan ons kerkzijn in de naam van de Jood Jezus Christus.

Thuis in Nederland hoor ik ondertussen dat jongens op straat in Amsterdam geen kippen durven te dragen en dat er op scholen wordt nagedacht hoe om te gaan met het toenemend antisemitisme en de Jodenhaat, en hoe de onkunde en ontkenning van de Holocaust onder scholieren tegen te werken.

Wat is 'onopgeefbaar' – en hoe houd je de theologische 'content' vast als leven en kerkzijn ingewikkeld wordt?

Ook de LSS gaat naar Krakow

TEKST: CO ENGBERTS

De Lutheran Summer School (LSS) is er voor iedereen die actief is binnen de lutherse gemeenschap. Zij verbindt nieuwe generaties lutheranen uit alle delen van het land. Deelnemers verdiepen zich in de spiritualiteit, theologie en achtergrond van de lutherse traditie. Daarnaast is veel ruimte voor ontmoeting en gezelligheid.

Vorig jaar ging de groep naar Lutherstadt Wittenberg om zich te verdiepen in het thema 'één heilige, katholieke en apostolische kerk'. Wat betekent dat voor ons, wat zijn de achtergronden en hoe ervaar je dat vanuit luthers perspectief? Wat kunnen we er in het hier nu mee? Dit jaar komt het thema van de dertiende assemblee van de Lutherse Wereldfederatie aan bod: Eén Lichaam, Eén Geest, Eén Hoop. Waar kun je dat beter doen dan in de stad waar de assemblee plaatsvindt?

De dertiende wereldwijde assemblee vindt plaats in Krakow (Polen), in september 2023. Als Lutheran Summer School gaan we mée in augustus, waar we ter plekke worden

ontvangen door stafleden van de Lutherse Wereldfederatie. We vertrekken met een touringcar op 16 augustus en overbruggen de afstand in twee dagen. Er zijn meerdere opstapmogelijkheden. Op de heen- en de terugweg overnachten we in de prachtige stad Dresden, waar een ontmoeting met de plaatselijke lutherse gemeente op het programma staat. Ook in Krakow zijn we te gast bij de lutherse gemeente en is er- onder meer - een ontmoeting met de Joodse gemeente gepland. Op 22 augustus begint de retourreis.

Dit belooft een inspirerende reis te worden. Programma en verdere gegevens volgen later dit jaar, via de ELS-nieuwsbrief en *elkkwartaal*. De deelnemerskosten zijn gelijk aan vorig jaar: € 200 euro per persoon, inclusief reis-, verblijf- en maaltijdkosten. Opgave en meer informatie via het secretariaat van de lutherse synode: ELS@protestantsekerk.nl.

Co Engberts is actief lid van de organisatie

Mensen en het Genootschap

Eerder in *elkkwartaal* beschreven we de geschiedenis van het *Nederlands Luthers Genootschap voor in- en uitwendige zending*. In deze lange historie is veel werk verricht door lutheranen en ook vandaag nog heeft het NLG een belangrijke invloed op het maatschappelijk leven, zowel binnen als buiten Nederland. Maar wie zijn de mensen van het Genootschap? In *elkkwartaal* komen ze nu aan het woord over hun werk, visie en ervaringen. Deze keer: Hans Bas Val

TEKST: LEONIE CROM-WAGENAAR

“Eigenlijk ben ik een beetje via de zijlijn bij het Nederlands Luthers Genootschap betrokken geraakt”, begint Hans Bas Val. “Door mijn betrokkenheid bij de financiële sanering van de ELG Rotterdam en sluiting van de Vaste Burchtkerk, ben ik in de financiële commissie van de synodale commissie beland en van daaruit kreeg ik ook te maken met het NLG. De toenmalige penningmeester, Jaap Struckman betrok mij bij de financiën en in 1994 ben ik hem opgevolgd. En tot nu toe ben ik bij de club gebleven”, lacht hij.

Momenteel fungeert Val als penningmeester voor het NLG en voor de Luther Stichting en onderhoudt hij vele binnenlandse en internationale contacten. Met name voor subsidie- en fondsenwerving als ook de toedeling van gelden aan de diverse projecten heeft Val een belangrijke taak binnen het bestuur. “Vaak zijn dit soort dingen persoons gerelateerd”, zo Val. “Inmiddels heb ik een groot netwerk en kent men mij binnen de lutherse geledingen. Als ik ten behoeve van de Luther Stichting of het Genootschap een mail uitstuur met een verzoek om donaties voor een project, komt er moeiteloos een flink bedrag binnen. Dat is heel fijn, daar kunnen we weer veel mooie dingen mee doen.”

Accent lag op inwendige zending

Na bijna dertig jaar betrokkenheid bij het NLG weet hij veel te vertellen over zowel de historische ontwikkeling van

het *Nederlands Luthers Genootschap voor in- en uitwendige zending* naar het huidige Nederlands Luthers Genootschap als het zendingswerk zelf dat vanuit het NLG verricht werd. “De inwendige zending, zoals dat heette, was in de begintijd van het Genootschap in wezen veel belangrijker dan het buitenlands zendingswerk”, vertelt Val. “Het voorzag in een maatschappelijke behoefte, passend in de tijd van toen. Er zijn armenhuizen ontstaan, weeshuizen, scholen, ziekenhuizen – in Amsterdam behoorden hele straten aan de lutherse kerk”.

Na de fusie tot PKN in 2004...

Nadat in 2004 de gereformeerde en hervormde zending in KIA (Kerk In Actie) werd ondergebracht, was men het NLG ‘vergeten’. “Het Genootschap kon niet door de PKN opgeheven worden, omdat het een vereniging is”, zegt Val. Samen met Coby Aartsen heeft hij lange tijd veel betekend voor het NLG en hebben ze diverse voorzitters gekend. Val: “Ik herinner mij nog een reis met toenmalig ELS-voorzitter Ilona Fritz, Coby Aartsen en Chris Minderhoud naar Indonesië. We werden overal heel hartelijk onthaald. Ze slachtten dan een goed varken voor de gasten en bereidden de varkenskop als delicatessen. Aan ons de opgave om zonder blikken of blozen de vulling uit de hersenpan van het varken te eten. En dat meerdere malen; in ieder dorp begon de ceremonie gewoon opnieuw.” Hij vertelt verder hoe je soms van de ene in de andere verbazing viel. “Het was heel bijzonder om op plekken te zijn waar een lutherse kerk staat in een volkomen andere religieuze maatschappij dan in Nederland.”

Eiland bereiken? Alleen per boot

Het NLG staat garant voor en is betrokken bij vele projecten. In het binnenland is er de uitgave van het *Luthers Dagboek*, worden studies gefinancierd (bijvoorbeeld naar lutherse families), wordt onderzoek gedaan en meer. “In het buitenland ondersteunen we projecten, noodhulp, restauraties en sturen mensen uit. Na een ramp, bijvoorbeeld de tsunami, zijn de lutherse kerken – aangestuurd door de LWF – in staat om snel te schakelen. Een paar telefoontjes voldoen om eerste hulp in te zetten, waar het vaak op de reguliere manier, met vergunningen en hulptroepen die van niets weten, niet lukt.” Val geeft het voorbeeld van het regelen

van een boot: “De eilanden zijn niet anders te bereiken dan met een boot. Om alle hulpbehoevenden te ondersteunen moet je een eiland kunnen bereiken, maar als door zwaar weer alle boten zijn weggeblazen, moet er zo spoedig mogelijk een substituut komen.”

Hulp bieden betekent ook de situatie ter plekke goed inschatten.

“Op Nias waren de oude huizen op balken gebouwd, zodat ze konden meeveren. Wanneer dan overijverige Amerikanen prefab huizen van beton neerzetten na een ramp, voltrekt zich de volgende ramp: de huizen stortten bij de eerste de beste roering van de aarde in elkaar.”

Tekort aan Nederlandse menskracht: ook probleem voor overzeese gebieden

Wereldwijd heeft de lutherse kerk grote slagkracht. Daar zit winst. Of het nu om Oekraïne gaat of Soedan, India of Syrië, hulp is er snel door meteen lokale lutherse kerken in te schakelen. “Menskracht is wel een probleem, althans in Nederland. Het werk wordt door slechts een paar mensen gedaan en dat is zorgelijk. In de overzeese gebieden is het lastig om de leerstoelen ook kwalitatief goed bezet te krijgen. Er worden in ieder geval stipendia gegeven voor opleidingen en ook in Nederland worden de leerstoel voor lutherana en de onderzoekplaats aan de ACHHP (Amsterdam Center for the History and Heritage of Protestantism) gefinancierd.”

‘Grauwig’ schilderij op Schiphol

Ook in Suriname is het NLG actief. Suriname heeft, als voormalig VOC-gebied met Nederlandse plantages, een

andere status dan Indonesië, waar echt zendingswerk werd verricht. Vorig jaar is het project gaarkeuken gestart, een initiatief waarbij de Maarten Lutherkerk in samenwerking met de tegenover liggende markt, afspraken maakt om overgebleven voedsel over te dragen. Zo hebben daklozen en mensen die onder de armoedegrens leven, te eten. “Soms kan zelfs een terloopse opmerking een eigen leven gaan leiden.”, grinnikt Val. “Toen ik in Suriname was zag ik dat het schilderij van ds. Hoekstra, ooit daarheen uitgezonden, er wat grauwig uitzag. Eenmaal terug in Nederland werd ik gebeld door Schiphol. Of ik dhr. Val was en zo ja, of ik dan even een pakje kon komen ophalen – het bleek het schilderij te zijn; het was uit Suriname gekomen om opgeknapt te worden. Waarschijnlijk dacht men dat het zo wel goed kwam. En dat was ook zo: het is gerestaureerd en te zien op de tentoonstelling ‘Kerken en slavernij’ in het Luther Museum.”

“Vreemde coincidenties blijf je hebben”, noemt Val tot slot. “Terwijl Klaas Knot als president van de Nederlandsche Bank zijn excuses staat te maken voor het gedrag van ook onze lutheranen in de koloniale gebieden, kunnen wij niet op een gewone manier via Mollie geld overschrijven: we worden verdacht van witwassen als we grotere bedragen naar de voormalige koloniën willen overmaken.”

Voorlopig is het werk van het Genootschap nog van grote waarde en dat zal zo blijven. “Vooralsnog lijkt er aan nood helaas nog geen einde te komen.”

Wartaal

Tellen

TEKST: CRISTINA PUMPLUN

Hoeveel waren er? Hoeveel had je er? We hebben in de kerk sterk de neiging om te tellen. Tellen is fijn: je hebt een objectief resultaat en je kunt vergelijken. Beleidsmakers zijn vaak dol op tellen. Kwantitatieve gegevens maken evalueren ogenschijnlijk eenvoudig en ze doen goede dienst bij het verantwoord op elkaar afstemmen van investeringen en resultaat. Heel begrijpelijk dus, dat we ook in de kerk heel vaak tellen.

Maar er schuilt een groot gevaar in. Het werkt ontmoedigend en ontwrichtend als het getal, bijvoorbeeld de hoeveelheid kerkgangers of deelnemers, maatgevend wordt voor de waardering van wat er gebeurt in een kerk: Godsontmoeting, het raken aan verdieping, verbinding tussen mensen onderling en van mensen met God. Het raakt me als mensen moedeloos, verdrietig en gedesillusioneerd raken omdat de ervaring van ‘succes’ van hun kerkgemeenschap nauw verbonden is met grote aantallen; als zij hun zelfbewustzijn, enthousiasme en – ja, helaas ook – hun geloof kwijtraken omdat hun kerk niet barstensvol zit elke zondag en bij alle activiteiten doordeweeks.

En dat terwijl wat wij in de kerk doen álles met kwaliteit te maken heeft en zoveel minder met kwantiteit. Getallen zeggen niets over de intensiteit van een gesprek, de waardering van een opbeurend woord, wat een overdenking in jou op dat moment in je leven teweeg kan brengen of de ontroering bij het zingen van een dierbaar lied dat je terugbrengt naar je jeugd. Hoeveel anderen daar dan bij waren, doet in de meeste gevallen volstrekt niet ter zake. Laatst zou er een tieneractiviteit zijn: Bijbelse gerechten koken. Daar zouden de tieners wel voor uit hun bed komen. Dat was niet zo: van de verwachte tien kwamen er drie. Ja, daar had je het weer: getallen. Terwijl ik mijn teleurstelling probeerde om te zetten in het snijden van perfecte uiensnippers voor de linzensoep, raakte ik met mijn medegroentensnijdster (elf jaar) aan de praat. Wat begon met vragen hoe het op school ging werd gaandeweg een kwetsbaar moment, zomaar tijdens dat groenten snijden. Ze vertelde me dingen die alleen in een één-op-één-gesprek gedeeld konden worden. Leve de waardering van wat niet voor niets een ‘quality moment’ heet.

Luthers Alkmaar en Amsterdam gaan samen verder

Op zaterdag 14 januari ondertekenden vertegenwoordigers van de Evangelisch-Lutherse Gemeenten Alkmaar en Amsterdam de akte van fusie om gezamenlijk de toekomst tegemoet te treden in de Oude Lutherse Kerk. De voormalig zelfstandige lutherse gemeente Alkmaar werd daardoor 'huisgemeente' binnen de lutherse gemeente Amsterdam.

TEKST EN BEELD: JOREN REICHEL

Aan het samengaan van beide gemeenten ging een langdurig proces vooraf. Hierin bleek dat er in Alkmaar voornamelijk behoefte bestond aan bestuurlijke en administratieve ondersteuning, zodat de gemeente zich in het vervolg weer meer kan richten op de essentie van kerk-zijn en haar gemeentelijke kerntaken. In de woorden van voorganger ds. Andreas Wöhle uit de vesper: 'dat bewaard kan worden wat waardevol is, zonder dat mensen boven hun macht hoeven te ploegen.'

De nieuwe huisgemeente in Alkmaar gaat zorgdragen voor tenminste twee vieringen per maand. Meerdere keren per jaar gaan hierin predikanten uit de lutherse gemeente Amsterdam voor, die gezamenlijk ook betrokken zijn bij de pastorale zorg voor het Alkmaarse gebied. Voormalig kerkenraadsvoorzitter diaken Petra Schreiber is als ambtsdrager uit de Alkmaarse gemeenschap afgevaardigd naar de algemene kerkenraad van de gefuseerde gemeente.

Taken overdragen

Verschillende administratieve en bestuurlijke taken zijn centraal belegd bij het Kerkelijk Servicebureau van de lutherse gemeente in Amsterdam. Momenteel worden de mogelijkheden onderzocht om het monumentale kerkgebouw en de aangrenzende panden in Alkmaar te verduurzamen. Zo wordt onder meer het achterstallig onderhoud aangepakt,

zodat de gemeente ook in de toekomst een duurzame vindplaats van lutherse spiritualiteit in Alkmaar kan blijven vormen.

Duurzaam Luthers

Het samengaan van de gemeenten in Alkmaar en Amsterdam sluit aan bij de visie van de Evangelisch-Lutherse Synode in het kader van het landelijke proces Duurzaam Luthers (zie een samenvatting in het decembernummer van *elkkwartaal* uit 2021). Dit proces is gericht op het waarborgen van de vindbaarheid van de lutherse spiritualiteit en traditie binnen de Protestantse Kerk in de toekomst. Het beoogt onder meer ontlasting van gemeenten op het gebied van formele bestuurlijke en administratieve taken, waarvoor plaatselijk veelal moeilijk ambtsdragers te vinden zijn. Gemeenten uit het hele land waren gedurende twee kerkenradendagen in 2022-23 uitgenodigd om hierover mee te praten. Na afronding van een verkennende fase die ongeveer een jaar duurde, heeft de lutherse synode haar visienota inmiddels ingebracht op de Generale Synode, en wordt er met ondersteuning van de dienstenorganisatie gewerkt aan het ontwikkelen van een projectplan. In *elkkwartaal* houden we u hiervan op de hoogte.

Werk aan de boekhandel: de toekomst van de SLUB

De Stichting Lutherse Uitgeverij en Boekhandel (SLUB) verhuisde van Den Haag naar Amsterdam. Daarover berichtte *elkkwartaal* eerder. Nu wordt gewerkt aan een duurzaam toekomstperspectief voor de activiteiten van de stichting.

TEKST EN BEELD: JOREN REICHEL

Toen de vele dozen met boeken en overige curiosa eenmaal waren overgebracht vanuit de lutherse gemeente in Den Haag naar Amsterdam, werd de omvang van 'het project SLUB' duidelijk. Honderden dozen met duizenden boeken moesten worden ondergebracht. De lutherse gemeente in Amsterdam stelde ruimte beschikbaar in het gebouwencomplex achter de Oude Lutherse Kerk aan het Spui.

Project SLUB

Ook in bestuurlijke zin was er werk aan de winkel, of beter gezegd: aan de boekhandel. Nieuwe bestuursleden vanuit de groep die eerder al betrokken was bij de verhuizing traden aan om te werken aan een duurzaam toekomstperspectief voor de SLUB. Gedurende de huidige transitiefase worden verschillende mogelijkheden en toekomstscenario's voor de stichting onderzocht. De lutherse synode is nauw betrokken bij dit proces.

Luthers Dagboek

Het meest herkenbare product van de SLUB, het *Evangelisch-Luthers Dagboek*, is sinds de verhuizing gecontinueerd.

De verkoop verloopt nu via het secretariaat van de lutherse synode. Voor de toekomst wordt onderzocht hoe het meer geïntegreerd kan worden binnen de Protestantse Kerk.

Doelgroep

De doelstelling en inzet van het bestuur voor de SLUB is dat zij ook in de toekomst nieuwe uitgaven publiceert van en voor de lutherse gemeenschap, en een doelgroep met interesse voor de lutherse traditie in de Protestantse Kerk en Nederland. Een sterk veranderende boekenmarkt, met een in

recente jaren fors gekrompen theologie sectie, maakt een herpositionering van de uitgeverij echter noodzakelijk.

Penningmeester? Ja, graag

Vanuit het hele land zijn verschillende mensen betrokken bij het werk van de stichting. De functie van penningmeester is echter nog vacant. Bent u beschikbaar om in deze functie bij te dragen, of kent u iemand die de stichting hierin verder kan helpen? Neem dan contact op met Joren Reichel, bestuurslid van de SLUB: jorenreichel@luthersamsterdam.nl.

De LWF-banier: bestel 'm nu voor uw gemeente!

Gaat u met uw gemeente aan de slag met het thema van de assemblee van de Lutherse Wereldfederatie? Bestel bij het lutherse synodesecretariaat de LWF-banier! Ideaal ter promotie van de assemblee in uw plaatselijke gemeente tijdens vieringen en evenementen. Gebruik de banier bijvoorbeeld als gespreksstarter bij de koffie na de viering. De handige QR-code verwijst direct naar de website van

de assemblee waar u alle relevante informatie, documenten en het laatste nieuws over de assemblee leest. De banier heeft een afmeting van 85 x 200 cm en is gemakkelijk te bewaren en vervoeren in een handige tas. Zie voorbeeld op pagina 6.

De prijs is vastgelegd op €52,41. Meer informatie en bestellen via: ELS@protestantsekerk.nl.

Zing het jaar rond

Speciaal voor kinderen en jongeren tussen vier en achttien jaar, die het leuk vinden om te zingen, en die meer willen weten over de verhalen uit de bijbel en de liederen die daarbij passen, is de lutherse gemeente Ede het project 'Zing het jaar rond' gestart.

TEKST: SUZANNE RUTZ, INGEBORG KRIEGSMAN - BEELD: MATTHIJS HOOGENBOOM

De Evangelisch-Lutherse Gemeente Ede is een zingende gemeente waar op hoog niveau wordt gemusiceerd. Zang, muziek, gebeden, bijbellezingen en preek vormen in de kerkdienst een geheel. De liturgie die hierbij wordt gevolgd is gebaseerd op eeuwenoude en wereldwijde tradities. Recent is een project gestart om kinderen en jongeren hiermee kennis te laten maken. Zij zullen naast de cyclus van het kerkelijk jaar ook leren over de opbouw van de liturgie en meer en meer thuisraken in de kerkmuziek.

Lieke van Zanden, predikante van de gemeente: "Bij de kinderkerk volgen de kinderen van onze gemeente normaal gesproken tijdens de kerkdienst gedeels hun eigen programma. Maar dit project is erop gericht hen te betrekken bij de reguliere kerkdienst. Zo raken ze bekend met de tradities en liederen die aansluiten bij het kerkelijk jaar." Het project is gestart op zondag 12 februari. Van twaalf tot één uur kwamen de kinderen samen om te eten en te leren over de Veertigdagentijd. De kinderen luisterden ademloos naar de uitleg van Lieke over liturgie en waarom we dat in onze kerk belangrijk vinden. Het verbindt ons met mensen uit alle tijden en plaatsen. Daarom zingen we 'kyrie' in het Grieks. Zo klinkt het over de hele wereld. De kinderen vonden het wel heel speciaal dat kyrie verwant is aan krisen (en dat ze dat even uit mochten proberen...) De week daarna studeerde de cantor van de gemeente, Maarten van Kapel, met de kinderen liederen in die passen bij deze tijd. Omdat de leeftijden nogal uiteenlopen wisselde Maarten van Kapel de repetitie af met beweegoefeningen. Zo mochten de kinderen lopend in een kring zingen (foto). Dat vonden ze heel grappig en het was ook leerzaam. De

stoelendans bij het kistorgel als afsluiting viel ook in goede aarde.

In de eredienst van zondag 26 februari zongen de kinderen de door hen ingestudeerde liederen. Een paar weken later begon de tweede serie repetities die uitloopt op het zingen van een aantal liederen in de eredienst op Pasen. Dit gebeurt ook rond andere christelijke hoogtijdagen. Het project is verdeeld in 5 blokken, gekoppeld aan perioden en feesten in het kerkelijk jaar, namelijk Advent, Kerst, 40-dagentijd, Pasen en Pinksteren. Daaraan voorafgaand hebben de kinderen steeds twee voorbereidende bijeenkomsten. Kinderen en jongeren kunnen zich per blok opgeven. Ze committeren zich daarmee steeds aan drie voorbereidende bijeenkomsten met muziek en verdieping en meedoen aan een eredienst. Zo

zingen de kinderen het jaar rond. De blokken kunnen los van elkaar worden gevolgd.

Van de materialen die zijn gebruikt voor invulling van de blokken wordt een map gemaakt. Deze map wordt voor andere kerken beschikbaar gesteld en kan bij herhaling van het project in volgende jaren opnieuw worden gebruikt.

Het project in Ede is niet alleen voor kinderen en jongeren van de lutherse kerk. Via social media, nieuwsbrieven van scholen, bladen van kerken in Ede en lokale kranten is aangekondigd dat dit project gaat starten en dat kinderen en jongeren welkom zijn. De communicatie richt zich nadrukkelijk ook op ouders. Hun interesse, toestemming en inzet is essentieel om ervoor te zorgen dat de kinderen en jongeren daadwerkelijk meedoen.

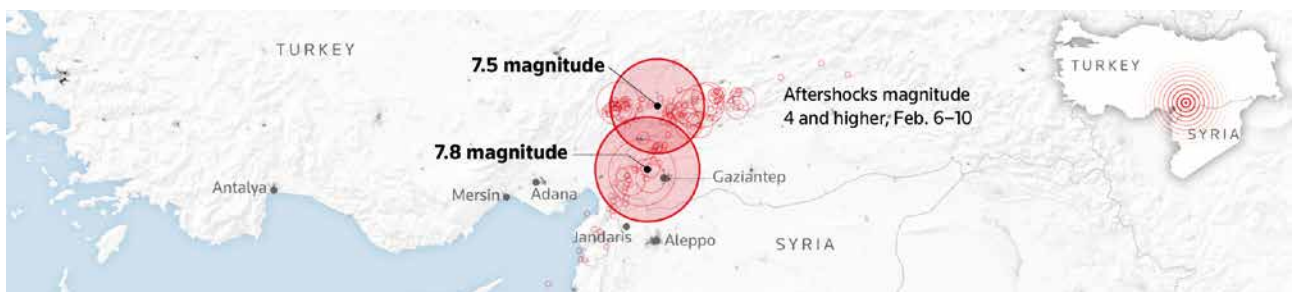
Voor dit project is subsidie aangevraagd bij Commissie Bewaren en Inbrengen Lutherse Traditie (BILT). Meer informatie over het project vindt u op www.elg-edede.nl/zinghetjaar rond.

Aardbeving Syrië/Turkije:

oproep giften noodhulp Lutherse Wereldfederatie

Een aardbeving met een kracht van 7.8 in de vroege morgen van 6 februari, later gevolgd door een beving van 7.5, heeft enorm veel verlies van mensenlevens, menselijk leed en materiële schade veroorzaakt in een groot gebied op de grens van Turkije met Syrië. Kleinere bevingen en naschokken volgden dagenlang. Inmiddels zijn er naar schatting meer dan 40.000 doden, ontelbare vermisten en onnoemelijk veel mensen zonder dak boven hun hoofd.

Het reddingswerk kwam al snel op gang in Turkije, maar duurde in het door oorlog geteisterde Syrië aanzienlijk langer. De situatie voor Noordwest Syrië en de stad Aleppo is nijpend. Het gebied en de stad, die al deels in puin ligt door de oorlog in Syrië, zijn moeilijk toegankelijk voor hulpverleners en goederen. De wegen zijn kapot, de verbindingen met Turkije, waar logistiek alles vandaan moet komen, nauwelijks begaanbaar.

Er is behoefte aan medische spullen, aan voedsel, water, onderdak en hygiëne spullen. Het is koud, veel mensen slapen in auto's en op parkeerplaatsen. De Lutherse Wereldfederatie werkt, juist vanwege die oorlog, al jaren samen met lokale partners in Noordwest Syrië en Aleppo. Daarmee is de LWF een van de weinigen die direct toegang heeft tot de getroffen gebieden. Vanuit Syrië is een dringende noodkreet om hulp gedaan. Helaas zijn ook veel hulpverlenende organisaties getroffen doordat werknemers vermist of dood zijn, of omdat hun families getroffen zijn.

Partnerorganisaties van de Lutherse Wereldfederatie onderzoeken wat het meest nodig is en hoe spullen en hulpverleners het beste ter plekke kunnen komen.

Uw gemeente, uw diaconie, uw individuele gemeenteleden danwel degenen die zich betrokken voelen en gelieerde instellingen kunnen direct financieel helpen via een bijdrage aan het *Nederlands Luthers Genootschap voor In- en Uitwendige Zending*:

NL28 INGB 0000 0433 60

t.n.v. *Nederlands Luthers Genootschap, onder vermelding van 'aardbevingsramp Syrië'*
(RSIN/ANBI 805955963)

Het genootschap zorgt dat uw bijdragen direct op de juiste plek komen bij de LWF en dus in Syrië.

Met dankbare groet,
Praxedis Bouwman, voorzitter NLG
Hans Bas Val, penningmeester NLG

GRONINGEN STAD. Het bezinningsproces is nog in volle gang. De huidige stand: dit jaar zijn er (tijdelijk) minder diensten om ruimte te maken voor andere activiteiten. Parallel en verbonden hiermee wil de kerkenraad samenwerking onderzoeken met vergelijkbare gemeenten in de stad. Ook wordt nagedacht over de aanstellingsruimte voor een nieuwe predikant: wordt het een aanstelling voor 40-, 50- of 60% en hoelang blijft dit financieel haalbaar? Wie weet is er een buurgemeente met een vacature die te combineren is met die van de lutherse gemeente? Zodat het aantrekkelijker wordt om naar Groningen te komen want er gaat niks boven Groningen, toch? Wel moet er een wederzijdse 'klik' zijn met deze gemeente. Op 26 maart wordt hiervoor een nieuw plan met de gemeente besproken.

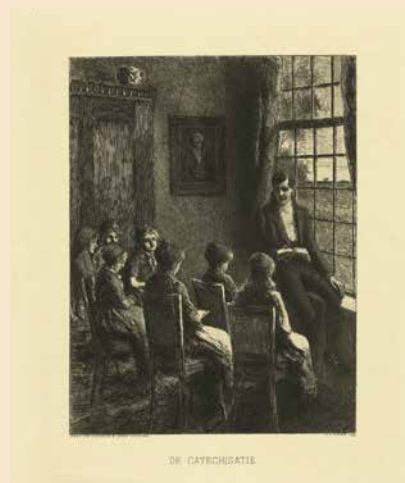
SCHUILKERKEN. Wij lutheranen kennen nogal wat schuilkerken of voormalig schuilkerken. Online is nu een publicatie over Schuilkerken verschenen, samengesteld door het Museum Catharijneconvent en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Ook de Lutherse Kerk van Groningen staat erin, met foto's. Wel ontbreekt een aantal Lutherse kerken, jammer! Ook ontbreekt een eenduidige definitie van 'schuilkerk', wat het natuurlijk lastig maakt om ze in het hokje 'schuilkerk' te stoppen. Wel lezen we: "Deze verborgen gebedshuizen zijn vanaf de openbare weg niet zichtbaar, of juist wel, maar dan niet als kerk herkenbaar...Voor de bestuurders van de Republiek (1588-1795) ging het hoofdzakelijk om de onzichtbaar- of onherkenbaarheid. Deze kon worden bereikt door de kerk op behoorlijke afstand van de rooilijn te bouwen, met bijvoorbeeld woonhuizen tussen de kerk en de openbare weg, of door de kerk aan de rooilijn te voorzien van een woonhuisgevel. Uiteraard waren torens uit den boze." Sommige schuilkerken zijn natuurlijk later, toen het wel was toegestaan, verbouwd waardoor gevels nu wel als kerk herkenbaar zijn. Maar zijn ze dan geen schuilkerk meer? Ik denk dat de lutherse kerken van Gorinchem,

Zaandam, Utrecht, Leeuwarden, Vaals, Zwolle, Medemblik, Zutphen en Breda er ook bij hoorden; dan zou je over - onder andere - Den Haag, Alkmaar, Edam, Hoorn, de Oude Lutherse Kerk in Arnhem, Zierikzee, Hoorn, Middelburg, Groede, Vlissingen verder kunnen discussiëren.

<https://www.catharijneconvent.nl/advies-voor-kerken/religieuze-interieurs/>

OOST GRONINGEN. Ook de lutheranen in Oost Groningen hebben zorgen voor de toekomst. De kosten voor kerkdiensten worden steeds hoger, voorgangers zijn lastig te vinden en een behoorlijke kostenpost. De kerkenraad zal dan ook een aantal diensten zelf gaan invullen om het ritme van de diensten vast te houden. Eind april loopt het contract met de pastoraal medewerker af en wordt gezocht naar een passende oplossing om het pastorale werk te kunnen voortzetten. Het ledenbestand is rigoureus opgeschoond en bekende leden zijn aangeschreven om zo meer activiteiten te kunnen ontplooiën. Dat wordt ook spannend want daaruit zal blijken wat de levensvatbaarheid van de gemeente is. Maar ze laten zich niet zo gauw uit het veld slaan daar in Oost-Groningen; wij wensen ze alle kracht en voorspoed toe.

EDE. In Ede vraagt men zich af of de landelijke kerk (PKN) kan ondersteunen op het gebied van de catechisatie. Waarschijnlijk zijn er meer gemeenten met deze vraag. Bestaat, bijvoorbeeld, de Lutherse Catechetische Commissie

EDE

nog? Ik vraag me af waarom bij dergelijke zaken niet vaker een beroep wordt gedaan op vitale Emeriti: daar is de kennis en ervaring en de tijd. Dat deze predikanten niet langer een gemeente bedienen betekent niet dat ze er niet meer zijn, integendeel. Bovendien, je bent predikant voor het leven. Als pastorale mitswe: benader ze gerust, als ze niet willen zeggen ze het wel.

ALKMAAR. Op zaterdag 14 januari werd Luthers Alkmaar officieel onderdeel van de Lutherse gemeente Amsterdam. De viering hiervan was in de eredienst in de Lutherse kerk in Amsterdam. Hiermee werd een intensief proces voltooid.

ALKMAAR

ARNHEM. In Arnhem werd gestart met een nieuwe bijbelgroep *Bier en Bijbel* (februari 2023). Wil je ook in een gemoedelijke sfeer, op een bijzondere locatie van gedachten wisselen over bijbelteksten of verhalen waar je over twijfelt, of die je mooi vindt? Leuk toch en helemaal in de zin van Luther. Meer info:

<https://www.luthersegemeentearnhem.nl/activiteiten/>

FRIESLAND. Op 15 januari was er een gemeentevergadering in de lutherse kerk te Leeuwarden. Ook hier wordt de last door steeds minder zielen gedragen. Men gaat de Classis vragen om een 'kleine gemeente' te worden. Daarvoor zijn geen zes, maar drie kerkenraadsleden nodig. Ook kunnen zo diaconie en kerkenraad op financieel gebied worden samengevoegd. Een aantal oudgedienden zwaait binnenkort af en er is nog geen zicht op vervanging. Ook al het niet bestuurlijke vrijwilligerswerk wordt door een handjevol mensen gedaan, waarvoor hulde, maar dit betekent ook dat bijvoorbeeld de tweejaarlijkse bloemendienst niet meer in gebruikelijke vorm kan worden voortgezet. De schoonmaak na verhuur zal wellicht worden uitbesteed en de energiekosten stijgen enorm. Het ontbreekt - zoveel is duidelijk - aan nieuwe en jonge aanwas. Vormen van samenwerking met noordelijke lutherse gemeenten worden onderzocht.

LUTHERSE KERK LEEUWARDEN

HET GOOI. In Het Gooi (Hilversum) wordt gewerkt aan verleden en toekomst. Dit jaar bestaat luthers Hilversum 100 jaar; dat wordt gevierd. Het gemeenteblad 'Ons Gemeenteleven' is volledig gedigitaliseerd in het archief opgenomen; waaruit simpeler gebruik kan worden gemaakt (ook voor het jubileum) en voor de toekomst behouden blijft. Ook met visie op de toekomst - mens en milieu - verduurzaamt Hilversum het gebouw.

TENTENKAMP HOEKELUM

TENTENKAMP HOEKELUM. Dit redactioneel is eigenlijk wel in shock. In het gemeenteblad van Zuid-Nederland las zij dat de tentenkampen van de SVK (de voortzetting van de NLJB) deze zomer niet meer op Hoekelum zullen plaatsvinden maar in Nunspeet. Als oud-deelnemer, oud-leiding en oud-bestuurslid is dat even schrikken en slikken. Zeker als je bedenkt, dat deze kampen, vlak na de Tweede Wereldoorlog, begonnen ter aansterking voor bleekneusjes; sinds die tijd stonden iedere zomer tenten op het terrein in het Hoekelumse bos. De leefregels, die stukje bij beetje door Geldersch Landschap & Kasteelen werden aangepast, maakten het steeds minder leuk om de kampen op Hoekelum te organiseren: geen kampvuur, niet meer in het bos na zonsondergang, geen muziek. Langzaam verandert Hoekelum in een beschermd natuurgebied en daarin passen de kampen van de SVK niet. De huur van het terrein ging omhoog en uiteindelijk raakte de SVK ook de opslagloods kwijt. Ze worden niet weggestuurd maar besloten zélf om te gaan. Tot groot verdriet van het bestuur.

Desondanks kan ik u de tentenkampen en het zeilkamp van de SVK voor kinderen tussen de 7 en 18 jaar zeer aanraden: www.svk.nl/stichting-vakantiekampen

KEES DE KORT. Wie van mijn generatie is niet groot geworden met de boekjes van Kees de Kort. Daarom wijs ik u graag op de tentoonstelling 'Kees de Kort. Ikonen: Christelijke feestdagen in beeld', tot en met 29 mei in het Stadhuis van Zierikzee. Misschien leuk in combinatie met een bezoek aan de kerkdienst in de Lutherse kerk aldaar. (Let op: in Zierikzee is om de week dienst, dus informeer even van tevoren).

KEES DE KORT

OPROEP. Lieve lutheranen in den lande. Het is een grote eer deze rubriek te schrijven, maar ook arbeidsintensief. Ik ontvang (nog) niet alle gemeentebladen en nieuwsbrieven, en vaak zijn deze niet goed te vinden op de gemeentewebsite.

U kunt mij hierbij helpen: graag ontvang ik rechtstreeks alle gemeentebladen en nieuwsbrieven digitaal. Waar dat al gebeurt: mijn dank. Zo niet: voeg mij dan graag toe aan uw verzendlijst. U kunt dit sturen naar akerboom_femke@hotmail.com.

Wandelen in het spoor van de Jodenvervolgning

Het Westerborkpad volgt de enkele reis die Joden aflegden van de Hollandsche Schouwborg naar Kamp Westerbork. Janet van Dijk liep het traject van Hilversum via Loosdrecht naar Baarn, grotendeels door het bos en over de hei. De spoorlijn is steeds dichtbij, het transport vond immers per trein plaats.

TEKST EN BEELD: JANET VAN DIJK

Het Westerborkpad is een van de 35 officiële Lange-Afstand-Wandelpaden (LAW's). Initiatiefnemer is Jan Dokter, die de route in 2008 voor het eerst liep, ter nagedachtenis aan zijn twaalf gedeporteerde familieleden. Het startpunt is de Hollandsche Schouwborg in Amsterdam – tijdens de Tweede Wereldoorlog een verzamelplaats vanwaar Joden via Kamp Westerbork en Kamp Vught gedeporteerd werden naar de vernietigingskampen. Het eindpunt is voormalig Kamp Westerbork in Hooghalen.

Langs de spoorlijn

Omdat het transport van Joden per trein plaatsvond, loopt het pad zo dicht mogelijk langs het spoor. Het Westerborkpad is daarmee niet het mooiste langeafstandwandelpad, de meeste treinen rijden immers 'achterlangs het leven', zoals Willem Wilmink dichtte. Sommige stukjes van het pad moet je even voor lief nemen. 'Uitstapjes' zijn er bij historische sporen die verwijzen naar de deportatie van de Joden, en bij gedenkplaatsen.

Mauthausen-monument

Mauthausen-monument

Niet ver van station Hilversum, vlak achter de Grote Kerk midden in het centrum, ligt de Oude Begraafplaats 'Gedenk te sterven', een zee van rust en groen. Daar staat het Mauthausen-monument: een steen die door de Joodse verzetsstrijder Bill Minco werd meegenomen uit de steengroeven van het Oostenrijkse concentratiekamp Mauthausen en in een zuil van rode bakstenen is gemetseld. De gedenksteen werd op 5 mei 1970 onthuld.

Joodse begraafplaats

De Joodse gemeente Hilversum maakte vanaf eind 19e eeuw een stevige groei door, in tegenstelling tot veel andere

Joodse begraafplaats

Joodse gemeenten. In de jaren 30 van de vorige eeuw vonden 125 Joodse vluchtelingen uit Duitsland en Oostenrijk een onderkomen in Hilversum. Op de huidige begraafplaats staat een monument ter nagedachtenis aan alle Joodse landgenoten die tijdens de oorlogsjaren zijn weggevoerd en geen eigen graf hebben gekregen. Van de ongeveer 600 Joodse families uit Hilversum overleefden slechts 40 de oorlog.

Monument Jeugdaliyah

Aan de rand staat het monument Jeugdaliyah. In september 1939 vestigde een groep Duitssprekende Joodse jongeren, tussen 15 en 17 jaar, zich in het Paviljoen Loosdrechtse Rade. Ze waren zonder ouders gevlucht uit Duitsland en Oostenrijk en werden

Monument Jeugdaliyah

opgevangen door de jeugdaliyah, de term voor de Joods-zionistische emigratie van jongeren naar Palestina en later Israël. Ze bereidden zich in het paviljoen voor op emigratie. 70 procent van hen heeft de oorlog in onderduik weten te overleven. De namen van hen die werden opgepakt en niet terugkeerden, staan op het monument vermeld.

Westerborkpad

De totale lengte van het Westerborkpad is 336 kilometer, onderverdeeld in 30 etappes van 5,3 (de kortste) tot 20,4 km (de langste). Het pad is rolstoeltoegankelijk. De wandelroute in zijn geheel is terug te vinden in de speciaal hiervoor gemaakte wandelgids, te bestellen via wandel.nl/routes/westerborkpad: LAW-gids 15 – Westerborkpad. Wandelen in het spoor van de Jodenvervolgning, € 19,95. Alle routes van de wandeling zijn ook online te vinden op wandelnet.nl/westerborkpad.

Lees de uitgebreide beschrijving op petrus.protestantsekerk.nl > wandelen in het spoor van de jodenvervolgning. Op deze website kunt u zich ook abonneren op het gratis kwartaalblad Petrus.

Uit de synode...

TEKST: MAARTEN VAN DER WOUDE, VOORZITTER EVANGELISCH-LUTHERSE SYNODE

Kerkenradendag 4 februari

In deze editie van *elkkwartaal* is hiervoor verdere aandacht; nu een eerste en verse terugblik.

De Kerkenradendag ontstond uit de gevoelde noodzaak om, liefst jaarlijks, met lutherse gemeenten in het land, ú dus, van gedachten te wisselen en informatie te delen. Over het concrete werk van de synode én de ervaring en vragen uit de gemeenten. De titel dekt de lading niet meer volledig; de KR-dag is geen dag voor louter kerkenraadsleden, maar een dag van ontmoeting waarbij ieder die ook maar enigszins actief betrokken is bij zijn of haar landelijke lutherse gemeente van harte welkom is.

Zo hebben wij elkaar ontmoet op 4 februari in de lutherse kerk van Zwolle, waar de EL-gemeente een mooie dag had verzorgd. Met een goede opkomst van ELG-leden uit het hele land. En met als grote thema's in het dagprogramma:

- Het project 'Voor de wind zeilen', met als ondertitel *Duurzaam Luthers in Nederland in 2030 en daarna*;
- De Assemblee van de LWF in Krakow, september 2023;
- Het Inspiratiefestival op Terschelling, oktober 2023.

Duurzaam Luthers in Nederland in 2030 en daarna

Na de Kerkenradendag van 2022 zijn de Synodale Commissie en de synode aan de slag gegaan met alle gegevens zoals op die dag zijn opgetekend. Een veelheid aan informatie, met een belangrijk hoofdthema kwam daaruit naar voren: hoe houden we het lutherse zichtbaar en vindbaar in de nabije en verdere toekomst? Het voortbestaan van gemeenten - niet alleen de lutherse - staat onder druk. Belangrijke oorzaken zijn, onder meer, bemensing, financiële draagkracht, ledentallen, zorgen om het kerkgebouw. Om dit te keren en onze traditie levend en vindbaar te houden zijn wij als lutheranen, samen met en als deelgenoot van de PKN, verantwoordelijk.

De uitkomst van de Kerkenradendag 2022 is verwerkt in een visienota. Het was snel duidelijk dat dit project voor ons te groot is om alleen aan te kunnen. Daaropvolgend hebben gesprekken plaatsgevonden met de directie van de Dienstenorganisatie (DO) van de PKN, met snel de toezegging voor ondersteuning. De ELS trekt en maakt het plan voor de nabije toekomst; in de uitvoering facilitair ondersteund door de PKN, onder meer met de expertise van de DO.

De nota is verder uitgewerkt door de SC en besproken met de synode. Een eerste projectleider werd aangesteld vanuit de DO, Jeroen Venus, die samen met de SC verder verkende over wat en wie daarvoor nodig is, hoe het past in de tijd en wat de kosten zijn. Het resultaat na de eerste verkenningsfase is door de projectleider gepresenteerd op de synodale najaarsvergadering, zo besproken en eind 2022 afgerond.

En nu verder.

Inmiddels is de heer Arie Bijl aangesteld om het project definitief te gaan leiden. Hij werkt professioneel als begeleider van veranderingsprocessen, zoals het onze dat wij nu voor ogen hebben. Arie Bijl zal met gemeenten in gesprek gaan, in afstemming met de SC, over wat daar respectievelijk speelt, wat men belangrijk vindt en wat nodig is. Als globale tijdlijn wordt eind 2023 gehanteerd voor het verdere plan van aanpak en de uitwerking daarvan.

Assemblee van de Lutherse Wereldfederatie (LWF)

Luthers Nederland participeert, samen met een stevige PKN-delegatie, in de komende LWF-vergadering: de Assemblee in Krakow (Polen) van 13 t/m 19 september 2023. Over het programma, uitgangspunten en de uitvoering leest u vanaf nu ook in de komende edities van *elkkwartaal*.

Inspiratiefestival op Terschelling

Er is groot enthousiasme bij de organisatie van het Inspiratiefestival over de deelname door het 'luthers smaldeel' in Nederland aan dit oecumenische festival op Terschelling van 20 t/m 22 oktober 2023 (zie ook *elkkwartaal* 4-2022). Dit motiveert enorm en er zijn veel ideeën om het 'typisch lutherse' daar te presenteren en vindbaar te maken. Iedereen is van harte welkom op het festival en ook om mee te helpen in de organisatie van lutherse activiteiten. Via *elkkwartaal* en de ELS-nieuwsbrief leest u hier meer over.

Leren van Luther

Tijdens de kerkenradendag op 4 februari presenteerden Susanne Freytag en Theo van Willigenburg de nieuwe poster over de cursus 'Leren van Luther' die dit najaar van start gaat. Alle informatie over deze cursus kunt u vinden op <https://www.lerenvanluther.nl>.

Nieuwsbrief: meld u aan!

Wilt u op de hoogte blijven van 'het lutherse'? Meld u dan aan voor de nieuwsbrief van de lutherse synode op de website van de Protestantse Kerk: protestantsekerk.nl/luthers.

De nieuwsbrief verschijnt tenminste vier keer per jaar, in aanvulling op *elkkwartaal*.

Een uitgebreide handleiding voor abonneren op de nieuwsbrief vindt u in het juni-nummer van *elkkwartaal* uit 2022 (tevens beschikbaar via de website van Protestantse Kerk).

Bijdragen aan de nieuwsbrief?

Stuur uw bijdrage (bij voorkeur voorzien van beeldmateriaal) naar: redactie@elkkwartaal.nl.

Vrienden van Hoekelum

De Vriendendag van de Stichting Vrienden van Hoekelum op zaterdag 22 april staat in het teken van 'Luthers erfgoed'. Spreker is dr. Martin L. van Wijngaarden.

De aanvang is om 13.30 uur in het Koetshuis van Kasteel Hoekelum in Bennekom.

Martin van Wijngaarden zal twee lezingen geven over Luthers erfgoed:

- Stille Getuigen - Nederlands Luthers avondmaalsgerei als identiteitsdrager van een godsdienstige minderheid;
- Twee Nederlandse afbeeldingen van de Augsburgse Confessie nader bekeken.

Na beide lezingen is een gesprek over het onderwerp mogelijk. Tussendoor wordt een pauze gehouden.

De middag wordt afgesloten met een hapje en een drankje en eindigt om 17.30 uur. U kunt zich opgeven door het sturen van een e-mail naar secretaris@vriendenvanhoekelum.nl.

De kosten voor deze middag zijn € 10,00. Betaling kan ter plaatse of vooraf op rekening NL28 INGB 0005 3117 21 van de Stichting Vrienden van Hoekelum te Ede.

Agenda

Organiseert uw gemeente of vierplek een activiteit of evenement (fysiek of online) met landelijke uitstraling?

Maak een agenda-item aan op de website van de Protestantse

Kerk of Petrus. Culturele activiteiten, zoals een concert, expositie of lezing, dient u in voor de agenda van Petrus: petrus.protestantsekerk.nl/agenda.

Agendaberichten met relevantie voor ambts- en taakdragers in de kerk dient u in voor de agenda op de website van de Protestantse Kerk: protestantsekerk.nl/agenda.

Contact met de Synode

Het synodesecretariaat van de Evangelisch-Lutherse Synode in de Protestantse Kerk is bereikbaar via de volgende contactgegevens. Via e-mail: ELS@protestantsekerk.nl.

Per post: Evangelisch-Lutherse Synode van de Protestantse Kerk in Nederland, Postbus 8504, 3503 RM Utrecht. De lutherse synodesecretaris is bereikbaar per e-mail via: luthersesyndode-secretaris@protestantsekerk.nl.

elkkwartaal

Niet of juist wel graag ontvangen?

Reageer altijd rechtstreeks naar de dienstenorganisatie Protestantse Kerk via abonnementen@protestantsekerk.nl of (030) 880 18 80. Informatie over uw (lutherse) inschrijving in het ledenregister: vraag als eerste uw kerkenraad!